

# Lodewijk Mortelmans en de Prijs van Rome: “Nevermore!”

OP 24 JUNI IS HET VIJFTIG JAAR GELEDEN  
DAT LODEWIJK MORTELMANS OVERLEED.  
JAN DEWILDE DOET HET RELAAS VAN HET  
GEVECHT VAN BENOIT EN MORTELMANS  
OM EEN LAUREAAT VAN DE PRIJS VAN  
ROME IN HET ANTWERPS  
CONSERVATORIUM BINNEN TE HALEN.

Een winnaar van de Prijs van Rome in huis hebben, dát was in de jaren 1880 één van Peter Benoits grote kopzorgen. Het was namelijk zijn ultieme betrachting om zijn Stedelijke Muziekschool het statuut van Koninklijk Conservatorium mee te geven. Zo lang zag hij zijn beste leerlingen naar Brussel vertrekken om daar – *en français!* – een Eerste Prijs te halen. Om zijn eis kracht bij te zetten, wou hij te allen prijze aantonen dat zijn onderwijs gelijkwaardig was aan dat van de Koninklijke Conservatoria van Brussel, Gent en Luik. Een leerling die laureaat van de Prijs van Rome werd en zo bekroond tot de beste Belgische componist van zijn generatie, was een onweerlegbaar kwaliteitslabel voor zijn school.

Benoits hoop was gesteld in Lodewijk Mortelmans (1868-1952). Als eerste van zijn leerlingen was hij voorbestemd om deze staatsprijs te behalen. Vanaf 1887 al was Mortelmans in die richting aan het werken. In september van dat jaar legde hij een ingangsexamen af aan het Conservatoire Royal de Bruxelles. Hij studeerde toen wel nog in Antwerpen bij Jan Blockx, Joseph Tilborghs en Joseph Bosiers, maar hij wou in Brussel verder studeren bij Arthur De Greef en Maurice Kufferath. In Brussel kon hij zijn Eerste Prijzen halen en zich ook verder voorbereiden op deelname aan de Prijs van Rome.

Om die studies in de hoofdstad te bekostigen vroeg vader Mortelmans, een drukker die gespecialiseerd was in het maken van affiches, een studiebeurs aan. In zijn aanvragen voor stad en provincie benadrukte hij dat zijn zoon zich voorbereidde om “in het jaar 1889, naar den Grooten Prijs van Roomen, te kunnen mededingen, en mocht hij er eenmaal in gelukken, het eene groote eer voor zijne geboortestad zijn zou, daar tot heden nog niet eens een Antwerpenaar als Primus van Roomen uitgeroepen werd!” (24 december 1887).

Niettegenstaande die beurs op advies van de bestuurscommissie van de muziekschool geweigerd werd omdat hij zijn studies in Antwerpen nog niet had voltooid, trok Mortelmans in september 1887 toch naar Brussel.

Mortelmans aardde er moeilijk en zonder studiebeurs had vader Mortelmans het knap moeilijk om de studies te blijven betalen. Een jaar later liet hij zich in Brussel uitschrijven. Hij studeerde opnieuw verder in Antwerpen waar hij ook les kreeg van Benoit.

## 1889

In 1889 waagde Mortelmans de eerste keer zijn kans in de Prijs van Rome. Naar eigen zeggen, tegen de zin van Benoit in: "Benoit raadde mij af van te gaan, zeggende: ge zult wel iets halen, maar 't ware beter te wachten om ineens den eersten prijs te behalen. Maar ik antwoordde dat ik er niet aan dacht iets te halen, maar dat ik slechts wou ondervinden hoe zulk een prijskamp verliep. Het is dan ook buiten weten van Benoit dat ik mij aangaf."

Dat belette Benoit niet om nu wél te bemiddelen om Mortelmans een beurs te geven: "De Heer Lodewijk Mortelmans is in alle opzichten waardig zijn aanvraag ingewilligd te zien. Hij heeft zijne studieën bij onze muziekschool met de grootste vrucht afgelegd en is dit jaar tot den prijskamp van Rome toegelaten geworden" (12 augustus 1889).

De wedstrijd was zeer zwaar: na de voorbereidende proef, die bestond in het schrijven van een fuga en een koorwerk, werden de kandidaten 25 dagen lang afgezonderd in een loge waar ze op een nieuwe tekst een cantate moesten componeren.

Mortelmans had het zeer lastig. Op 28 juli schreef hij aan zijn leraar Blockx: "Ik ben zeer afgemat. Verbeeldt U: van 's morgens als den dag in de lucht komt tot 's avonds laat, gedachten uit het hoofd wringen, zonder eene goede nachtelijke rust te genieten. Dat is te veel. Ik geloof nooit, dat ik dit zal kunnen volhouden. Mijn hoofd klemt en mijne oogen doen zeer. Wordt dit nog erger, dan zal ik zeker genoodzaakt zijn naar huis te koomen."

Hij beet toch door, maar het was Paul Gilson die met de cantate *Sinai* laureaat werd; Mortelmans haalde een verdienstelijke tweede prijs die hij deelde met Paul Lebrun. Het was wel het begin van zijn vriendschap met Gilson die hem introduceerde in het Brusselse kunstcenakel L'Essor.

De Antwerpse kranten besteedden weinig aandacht aan deze sessie. Dagenlang moesten ze hun pagina's inruimen voor een verschrikkelijke ramp in een "kartoezenfabriek."

Wel kreeg Mortelmans van het Antwerps stadsbestuur een premie van 300 fr.



1. — PRIJSKAMP VAN ROME, 1889.  
Van links naar rechts: Oscar Roels, Lodewijk Mortelmans (21 jaar oud) en Paul Gilson.

1891

Twee jaar later waagde Mortelmans opnieuw zijn kans.

Zijn deelname is onder andere te volgen in de correspondentie tussen de latere Van Nu en Straks-ers Emmanuel De Bom, een goede vriend van Mortelmans, en August Vermeyleylen.

De Bom beschrijft Mortelmans als “zich zelf bewust als niet één, en daarom door de onmachtige muzikantjes van Antwerpen voor prétentieux uitgescholden.” Hij voorspelde een groot feest bij Mortelmans’ overwinning. Maar dat feest kwam er niet. Mortelmans gaf op na de voorbereidende proef die bestond uit het schrijven van een *Salve Regina* voor koor en orkest en een fuga.

Volgens Guillaume Lekeu, die als jongste deelnemer het fugathema uit een urne had getrokken, was het thema “très bizarre (la polonaise de Mignon en mineur).”

De Bom meldde het slechte nieuws aan Vermeyleylen: “Vooreerst, mijn Gust, ’t groote nieuws: Mortelmans heeft zich teruggetrokken uit den concours! (...) In princip is hij tegen den prijskamp; ’t was aardig hem daartegen te horen uitbulken voor eenigen tijd: een smerige boel, een kunstdoodend machien, en verstomperij. Ten tweede heeft hij hartelijken haat – neen, zoo edel niet, een grondige verfoeiing voor dien meneer Lebrun waarvan ge spreekt; die hem reeds verleden jaar aan hem en Gilson, zijn intiemen vriend – het leeven zoo onaangenaam mogelijk heeft gemaakt. Zoo ’t schijnt wist die op voorhand het onderwerp. Maar dit tot daar toe. Hij heeft zich ziek gevoeld, heeft uit den neus gebloed (...). Dat hij maar gezond blijve, daar vrees ik erg voor! De dokter heeft aan zijn broer gezegd dat zijn borst niet veel beteekent. Jammer, duizend maal jammer. Moeten we een Rodenbach meer hebben? Hij gelooft zich zeer taai, de goeie kerel, maar hij werkt te veel. Zijn er nog heldenzielen, Gust?”

Met die borst viel het al bij al nog mee. Mortelmans zou 84 jaar worden.

De sessie van 1891 kende trouwens helemaal een tumultueus verloop.

Na een woelige stemming won Paul Lebrun, die bij zijn derde deelname de leeftijdsgrens had bereikt, en kreeg Guillaume Lekeu, die na de voorbereidende proef als eerste stond gerangschikt, pas een tweede ‘tweede prijs’ voor zijn cantate *Andromède*. Oscar Roels kreeg tot verbazing van velen en tot verontwaardiging van Lekeu zelfs geen eervolle vermelding. In een brief aan Vincent d’Indy weet Lekeu zijn nederlaag aan de concurrentiestrijd tussen de Belgische conservatoria en aan “de oude en eeuwige rancune die de conservatoria koesteren tegen de hedendaagse muziek.”

Niettegenstaande de korte kennismaking tijdens de voorbereidende proef raakten Lekeu en Mortelmans goed bevriend. Tussen december 1891 en maart 1893 hebben ze gecorrespondeerd en werken uitgewisseld. Via Lekeu is Mortelmans waarschijnlijk ook met d’Indy in contact gekomen. De briefwisseling tussen Mortelmans en Lekeu wordt binnenkort gepubliceerd door de Brusselse musicoloog Luc Verdabout.

Na zijn mislukte deelname van 1891 vond Mortelmans toch enige troost in de bekroning door de Académie Royale de Belgique van zijn symfonie *Germania*. Maar dat hij de prijs van 1.000 fr. moest delen met Martin Lunsens zinde hem niet. Met die 500 fr. kon hij niet én het kopieerwerk voor zijn symfonie betalen én zijn

ouders financieel bijspringen.

### *Derde keer, goede keer.*

Niettegenstaande al zijn bezwaren tegen de wedstrijd schreef Mortelmans zich in 1893 voor de derde keer in.

De jury verenigde opnieuw het kruim van de Belgische componisten: Peter Benoit (voorzitter), Gustave Huberti, Émile Mathieu, Jean Théodore Radoux, Adolphe Samuel, Edgar Tinel en Jan Van den Eeden. Na de voorbereidende proef lieten ze volgende kandidaten tot de wedstrijd toe: Nicolas Danneau, Martin Lunssens, Joseph Van der Meulen, Lodewijk Mortelmans, Stevens en Charles Smulders, die zich op de valreep terugtrok.

Op 6 augustus begonnen deze jonge componisten aan hun krachtproef: in een sobere loge, geïsoleerd van de rest van de wereld, kregen ze een kleine maand de tijd om een cantate te componeren op de tekst *Lady MacBeth*, een lyrisch-dramatisch gedicht in drie zangen van de Brusselaar J.B. De Snerck. De Vlamingen mochten de vertaling van Emanuel Hiel gebruiken.

Gezien zijn slechte ervaringen zal Mortelmans zeer zeker met frisse tegenzin aan zijn derde deelname begonnen zijn. Bovendien miste hij zo de kermisfeesten in Antwerpen, al werden die danig verstoord door een zware cholera-epidemie.

Mortelmans klaarde de klus in 21 dagen, wat voor een toch volumineuze, stevig georkestreerde partituur bijzonder kort was. (De originele partituren worden bewaard in de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium in Brussel. De bibliotheek van ons conservatorium bezit een "eigenhandige kopij" en die telt 265 bladzijden).

Op 21 september 1893 kwam de jury samen om de cantates te beoordelen. Die jurering verliep volgens een omslachtige procedure. Na beluistering van de vier cantates vroeg de voorzitter of er een eerste prijs kon worden toegekend.

De vraag werd unaniem affirmatief beantwoord. In de volgende stemronde ging die eerste prijs dan met vijf stemmen tegen twee naar Mortelmans. Zijn partituur droeg het veelzeggende motto: "Nevermore!" De tweede prijs ging naar Lunssens (devies : "Fugit irreparabile tempus."); een tweede 'tweede prijs' werd toegekend aan Van der Meulen ("Haastig werk is zelden goed") en Danneau kreeg een eervolle vermelding ("Il faut toujours choisir la bonne note").

Eens Mortelmans' overwinning binnen was, stuurde Benoit onmiddellijk een telegram aan burgemeester Van



2. — LODEWIJK MORTELMANS IN 1893 (25 jaar oud),  
bij het behalen van den eersten prijs van Roune.

Rijswijck, die op zijn beurt Mortelmans én Benoit feliciteerde.

Ook de bureu op Klapdorp werden telegrafisch verwittigd, zoals blijkt uit een ooggetuigenverslag: "Wij, tehuis blijvers, vonden dat de uren traag vooruit kropen. Het eten ging niet al te best binnen, we gingen nogal dikwijls een luchtje scheppen. Na de middag, was er afgesproken, zou er bij goede uitslag eene dépêche gezonden worden. We keken dan ook de oogen uit het hoofd, het Klapdorp in naar de Mutsaartstraat op, of we geen telegramdrager in de gaten kregen. We hadden zoo allen het gevoel of we niet wel te pas waren en moeilijk op onze beenen stonden. Eindelijk bespeurden we op de hoogte van de winkel Leers een telegramdrager. Hem tegemoet lopen, om te vragen of hij een telegram had af te geven bij Mortelmans in 't Klapdorp 121. Op zijn bevestigend antwoord opende hij zijn sacoché en haalde er een toegevouwen telegram uit : ik vroeg hem of ik het mocht openen, hij knikte ja. Ik opende het, het draaide wel wat voor mijn oogen, maar het stond er : "Louis, 1<sup>ste</sup> prijs. Mil".

We liepen huiswaarts, in 't passeren bij Jaak Graré toonde ik de telegram hem toeroepende : "Den eerste !" Ik was nog niet te huis of de vlag hing al aan z'n gevel. Al binnen komende riep ik van in de winkel : "De 1<sup>ste</sup> prijs!" Het was juist koffietijd, er waren nog geen boterhammen geëten, we hadden maar steeds de kat uit de boom gekeken, doch nu de slag gewonnen was, was de hoop boterhammen seffens binnengespeeld. De krop was uit de keel en de moeheid uit de beenen. Rond de zevenen de zelfde dag hoorden we gezang op de Paardenmarkt. Het koor zangers die de primus naar huis leidden, waar ze de ouders proficiat wenschten met dezen triomf. Klapdorp en Paardenmarkt was al van kop tot teen bevlagd, want gelijk een vuurke was het nieuws voortgelopen en 's anderendaags, als de dagbladen het nieuws meegedeeld hadden, was de toeloop van belangstellenden in de straat enorm. Troepjes vormden zich voor of bezijden onze gevel, alwaar het nieuws besproken werd. Ieder die passeerde, wierp een oogslag op onzen gevel, al voortstappend of pleisterend aan de overzijde der straat. Peter Benoit kwam persoonlijk de ouders gelukwenschen."

### *Feest*

Een componist kon toen nog de gemoederen beroeren en de massa in beweging brengen.

De dagen na de proclamatie werd Mortelmans in zijn geboortestad dan ook uitbundig gevierd. Verenigingen brachten hem aubades en serenades en de bureu uit Klapdorp en de Paardenmarkt organiseerden allerlei festiviteiten.

En op 9 oktober werd hij op het stadhuis ontvangen. Die avond was zijn straat versierd met grote erepoorten, dennenbomen, ballonnen en fakkellichten. In een open rijtuig werden de laureaat, zijn ouders en Peter Benoit, via de met toortsen verlichte muziekschool, naar het stadhuis gebracht.

De wagen werd voorafgegaan door het muziekkorps van het 2<sup>de</sup> legioen van de burgerwacht en gevolgd door twee rijtuigen met daarin zijn zussen en broer, en de leden van de bestuurscommissie van de muziekschool. De kranten schreven dat de stoet langs het traject "met geestdrift door de menigte werd toegejuicht." Burgemeester Jan Van Rijswijck zei in zijn toespraak dat Mortelmans "tot eer strekte aan onze stedelijke Muziekschool en aan haren bestuurder, den grooten meester Benoit" en hij riep hem op: "Blijft Vlaamsch in uwe kunst, opdat de stad Antwerpen, steeds met fierheid moge nederstaren op een harer beroemdste zonen."

De burgemeester schonk de jonge componist een lauwerkrans en beloofde ook nog een partituur van zijn geprefereerde componist Richard Wagner.

Later werd Mortelmans ook nog gevierd door de Vlaamsche Wacht, een vereniging die boven de partijpolitiek streefde naar samenwerking tussen alle Vlamingen.

Mortelmans was lid van die organisatie waarvoor hij het verenigingslied componeerde. Van die bourgondische feestavond bracht journalist en toneelschrijver August Monet in zijn memoires een zeer geestig relaas, onder de titel: "Een Vlaamse Prijs van Rome die de 'Vlaamsche Wacht' in failliet bracht."

De Vlaamsche Wacht was zoals steeds slecht bij kas en wou dus het aantal te kraken champagneflessen tot een minimum beperken. Monet schrijft: "Wat mag er die avond daar toch in de lucht hebben gehangen? Het was alsof een sirocco in de concertzaal had gewaaid, al dadelijk bleek dat het gesmaakte kunstgenot de toehoorders letterlijk had uitgedroogd. De Grote Meester [Benoit] scheen over een olympische dorst te beschikken. Hij had slechts zijn machtige neus boven een kelk te steken en het vocht erin verdampte. En tot overmaat van ramp diende hij daarbij nog als gangmaker voor de anderen." Bladzijden lang vertelt Monet over de ontsteltenis van het bestuur dat de ene fles champagne na de andere soldaat zag maken en dure dozen sigaren en daarmee ook de kasreserves in rook zag opgaan.

### ***"Worde niet uitgevoerd!"***

Het zware, geconcentreerde werk in de loge (en waarschijnlijk ook wel het feesten achteraf) moet veel van Mortelmans hebben gevegd.

Dat was ook collega Smulders opgevallen, zo schrijft die in zijn felicitatiebrief aan Mortelmans: "Als ik je nu een vriendschappelijke raad mag geven – onthoud je dan in den eersten tijd zooveel mogelijk van werken; als ik me niet vergist heb toen ik je in Brussel zag, heb je groote – heel groote behoefte aan rust."

Maar van rusten kon niet veel in huis komen, want Mortelmans moest de creatie (met orkest) van zijn cantate voorbereiden. Die eerste uitvoering kwam er op 29 oktober 1893 in het Paleis der Academieën tijdens de plechtige publieke zitting van de Classe des Beaux Arts van de Académie Royale.

Mortelmans had zich verzekerd van een stevige vocale medewerking. De jonge alt Jeanne Flament, aan het begin van een grote carrière, zong de titelrol, terwijl de fameuze bas-bariton Henry Fontaine Macbeth zong. De "voordrager", een tenorpartij, staat in het programmaboek aangeduid als "M. X". Deze anonus torste twee dienende rollen als dienaar en soldaat.



9. — DE BEZIELENDE LEIDER

Het koor, dat hij had gerekruteerd onder leerlingen van de Antwerpse muziekschool en de Vlaamsche Wacht, werd opgesplitst in een klein (drie eerste heksen, heksenkoor en krijgers) en een groot vierstemmig gemengd koor (de "volle rei"). Maar het waren vooral de orkestrale bladzijden die bij de kenners waardering vonden, zoals de stormscène waarmee de partituur opent.

Niettegenstaande het succes trok Mortelmans de partituur later terug. Op zijn afschrift noteerde hij: "Het spreekt vanzelf dat een werk, in zulke ongunstige voorwaarden gemaakt, onmogelijk voldragen en gaaf kan zijn en slechts een datum, - een krachtproef in de loopbaan van een jong kunstenaar beteekent." Zijn besluit was dan ook: "Worde niet uitgevoerd!!"

Zeker is dat Mortelmans' victorie veel betekend heeft in Benoits moeilijke lobbywerk voor zijn Vlaams conservatorium. De overwinning van zijn favoriete leerling werd regelmatig als argument bovengehaald. En toen Benoit en de Vlaamse Beweging eindelijk hun slag hadden thuisgehaald, was het Mortelmans die op 12 september 1897 het dirigeerstokje mocht zwaaien voor 1221 zangers en instrumentisten in de *Feestzang* van zijn leermeester. Voor die gelegenheid componeerde hij ook *Hulde aan Peter Benoit*.

Aan de Prijs van Rome was een belangrijke prijs verbonden. De laureaat mocht vier jaar lang rondreizen, studeren en componeren. Als tegenprestatie moest hij regelmatig verslagen en composities naar de jury van de Académie Royale opsturen.

Met zijn studiebeurs reisde Lodewijk Mortelmans naar Nederland, Duitsland (waar hij in München de *Ring* onder de leiding van Hermann Levi bijwoonde) en Italië.

De kritiek van die gevestigde componisten op zijn werkstukken zorgde voor veel wrevel.

De beschuldigingen dat hij voor zijn rapporten inspiratie zocht in kunstboeken en dat hij zijn symfonisch gedicht *Helios* op een thema uit *Rheingold* had gebouwd, deden hem meerdere keren verontwaardigd in zijn pen kruipen. Maar dat is stof voor een ander verhaal.

Jan Dewilde  
Studiecentrum voor Vlaamse muziek

(Op 24 juni zal het vijftig jaar geleden zijn dat Lodewijk Mortelmans is overleden. Herdenkings-manifestaties kunt u vinden op de agenda van de website van de Stichting Lodewijk Mortelmans: [www.lodewijkmortelmans.be](http://www.lodewijkmortelmans.be).

Ook op de website van het Studiecentrum voor Vlaamse muziek vindt u informatie over Mortelmans: [www.svm.be](http://www.svm.be). En later op het jaar verschijnt er een boek over de progressieve, Vlaamsgezinde kunstkring De Kapel waarvan Mortelmans lid was. Uit De Kapel groeide de Maatschappij der Nieuwe Concerten die door Mortelmans werd gedirigeerd. In het boek, een project van het Centrum voor teksteditie en bronnenstudie, worden twee hoofdstukken aan Mortelmans gewijd.)